

37.091.2(082)

Министерство образования Украины

А 43

Криворожский государственный педагогический институт

АКТИВИЗАЦИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Кривой Рог — 1995

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Буряк В. К., Кондрашова Л. В. Активизация учебной деятельности школьников	3
Буряк В. К. Познавательная активность учащихся	14
Кондрашова Л. В., Луценко И. А. Позиция учителя в активизации познавательной деятельности учащихся на уроке	20
Гапоненко Л. А. Культура педагогического общения как условия активизации учебной работы школьников	29
Пальшкова И. А. Коллективная познавательная деятельность как условие активизации учебной работы школьников	37
Недодатко Н. Г. Исследовательская деятельность школьников в учебном процессе	40
Ткаченко Н. И. Педагогический контроль как средство активизации познавательной деятельности учащихся на уроке	43
Буряк В. К. Исследование зависимости произвольного запоминания от способов решения учебно-познавательных задач	53
Бугрий Е. В. Формирование у школьников умений и навыков чтения карт как условие активизации обучения географии	58
Бугрий Е. В. Связь теоретического материала с наблюдениями над погодой как условие активизации учебной деятельности школьников	67
Зоренко И. С. Творческие задания как средство активизации самостоятельной работы учащихся на уроках иностранного языка	75
Стовбун О. А. Роль учителя в активизации процесса формирования образного мышления у первоклассников	80

Григоренко Л. В. Активизация познавательной деятельности студентов при изучении педагогических дисциплин средствами са- мостоятельной работы	85
Рева Ю. В. Формирование интереса школьников во внеурочной познавательной деятельности	90
Савченко В. Г. Некоторые аспекты активизации мыслительной деятель- ности учащихся младших классов (на материале устно- го народного творчества)	96
Євдскимов В. У. Активність учнів в умовах розвиваючого навчання	100
Комаров В. О. Оцінювальна функція історичного мислення як досвід емоційної пізнавальної діяльності	109
Слиньок О. І. Розвиток пізнавальних інтересів у педа- гогічно занедбаних підлітків у позашкільних закладах	117

ОЦІНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ ІСТОРИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ДОСВІД ЕМОЦІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність висвітлюваного в цій статті питання пояснюється тим, що в сучасних суспільних умовах існує гостра необхідність свідомого формування емоційного досвіду учнів в процесі навчання взагалі і історії зокрема. Саме про це в своїх працях неодноразово писали В. В. Краєвський, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін (І. Я. Лернер. Проблема методів обучения и пути ее исследования). (Вопросы методів педагогических исследований, М., 1983; Качество знаний учащихся и пути его совершенствования. М., Педагогика, 1978, М. Н. Скаткин. Проблемы современной дидактики. М., Педагогика, 1980). Однак при цьому слід зауважити, що попри всі позитивні моменти їх дослідження мають на нашу думку і досить суттєвий недолік. Він полягає, як здається, в тому, що при дослідженні цього досить складного питання відбувається підміна самого предмету дослідження. Не розкриваючи змістовної сторони проблеми, тобто не даючи відповіді на питання, що саме мається на увазі під емоційним досвідом людства, як однієї з найважливіших складових частин змісту освіти, ці автори пропонують досліджувати шляхи його формування. При цьому дидактичний аспект проблеми підмінюється психологічним, або методичним. На підтвердження такого висновку можна навести тезу, що на думку вказаних авторів є вплив на емоційно-мотиваційну сферу особистості як єдиний шлях формування такого важливого компонента освіти як досвід емоційної діяльності людства. При цьому зміст самої емоційно-мотиваційної сфери не розкривається в працях психологів. Але добре відомо, що одним з найголовніших чинників, який визначає методи навчання є саме зміст освіти. Слід зауважити також, що посилення на те, що емоції це предмет психології не дає відповіді на питання: якими саме прийомами та засобами можна впливати на емоційно-мотиваційну сферу особистості і якими можуть бути наслідки такого впливу. Такий підхід приводить до того, що конкретні шляхи формування емоційного досвіду учнів в процесі навчання виявляються нетехнологічними. А це в свою чергу не дозволяє здійснювати проектування процесу навчання не тільки на методичному рівні, а й навіть на дидактичному. Крім того психологія вивчає емоції тих людей, які живуть зараз. Нам же необхідно так організувати процес навчання, щоб школярі за-

своювали емоційний досвід людства накопичений на протязі його багатотисячолітньої історії. А це значить, що для розв'язання цієї проблеми слід використовувати методичні підходи властиві саме дидактичним дослідженням.

Емоційний досвід минулих поколінь завжди відбивається в поглядах сучасників. Він же, в свою чергу, може існувати на самих різних рівнях: утилітарно-практичному, естетичному, моральному та теоретичному. Кожний з них можна описати у відповідних категоріях, тобто поняттях. Так наприклад, естетичний рівень емоційного досвіду можна описати в категоріях естетичної науки. Моральний — в категоріях теорії моралі. Але кожний з цих рівнів являє собою якісно інше явище, ніж всі інші. Слід пам'ятати також, що формування емоційного досвіду людства в процесі навчання ні в якому разі не повинно зводитися до вивчення історії моралі різних історичних епох, або відповідних естетичних теорій.

Емоційний досвід людей будь-якої історичної епохи є ніщо інше, як віддзеркалення набутого людством соціального досвіду. Кожна нормальна людина, хоча б на інтуїтивному рівні уявляє собі, що таке корисне чи шкідливе, прекрасне, чи погоне, добро чи зло, низьке чи піднесене. Саме тому, описавши емоційний досвід у відповідних категоріях та застосувавши відповідні методи дослідження можна встановити зв'язок між окремими його складовими частинами. А це в свою чергу обов'язково приведе до розкриття змістовної сторони оцінювальної функції історичного мислення, як досвіду емоційної діяльності людства. Як вже вказувалося він являє собою відображення в дещо іншій формі набутого людством соціального досвіду. Тому вивчати перший можна лише у співставленні з другим.

Історію, як відомо, створюють люди. Але протягом свого життя, вони користуються не стільки якимось теоретичними міркуваннями, тобто науковими абстракціями, скільки різного роду оцінювальними судженнями, які безпосередньо впливають на вчинки людей. При цьому будь-який історичний факт може бути оцінений з утилітарно-практичних, естетичних, моральних, чи теоретичних позицій. Саме в такого роду судженнях безпосередньо втілюються мотиви людської поведінки. При цьому люди в своєму житті можуть керуватися тільки мотивами утилітарно-практичного плану за принципом «корисне—шкідливе» або «вигідно—невигідно». Але люди можуть керуватися також і якимось естетичними, моральними чи теоретичними мотивами, або усіма разом. Тому в найбільш узагальненому вигляді

емоційна складова оцінювальної функції історичного мислення має такий вигляд (мал. 1.).

логіка, тобто форма

Постоцінювальна діяльність людей

теоретична оцінка

моральна оцінка

естетична оцінка

утилізаторно-практична оцінка

дооцінювальна діяльність людей
емоції, тобто зміст

Мал. 1. Емоційна складова оцінювальної функції історичного мислення.

Така структурна побудова емоційної складової оцінювальної функції історичного мислення пояснюється тим, що вона являє собою досить складне утворення, для якого властива взаємодія логічного та емоційного компонентів розумової діяльності людини. Найбільша питома вага емоційного компоненту притаманна утилітарно-практичній оцінювальній діяльності, найменша — теоретичній оцінці. І навпаки: саме теоретична оцінка найбільш логічна, а утилітарно-практична майже повністю позбавлена цієї складової частини людської розумової діяльності. Саме тому дооцінювальна діяльність людей, яка здійснюється на підставі повсякденного досвіду в межах утилітарно-практичного рівня є по суті справи аналогічною. Постоцінювальна діяльність людини збагачена усіма барвами людських почуттів, насамперед естетичних та моральних. Тому саме вона здатна найбільш адекватно керувати людською діяльністю. Таким чином в разі з'ясування змісту оцінювальної функції історичного мислення як цілісної системи, ми зможемо, спираючись на повсякденний досвід учнів, організувати свідоме засвоєння учнями такого важливого компоненту змісту освіти як досвід емоційного ставлення до навколишнього світу накопиченого люд-

ством на протязі батотисячолітньої історії. А це дозволить більш ефективно формувати історичне мислення школярів і кінець-кінцем сприятиме підвищенню ефективності процесу навчання взагалі.

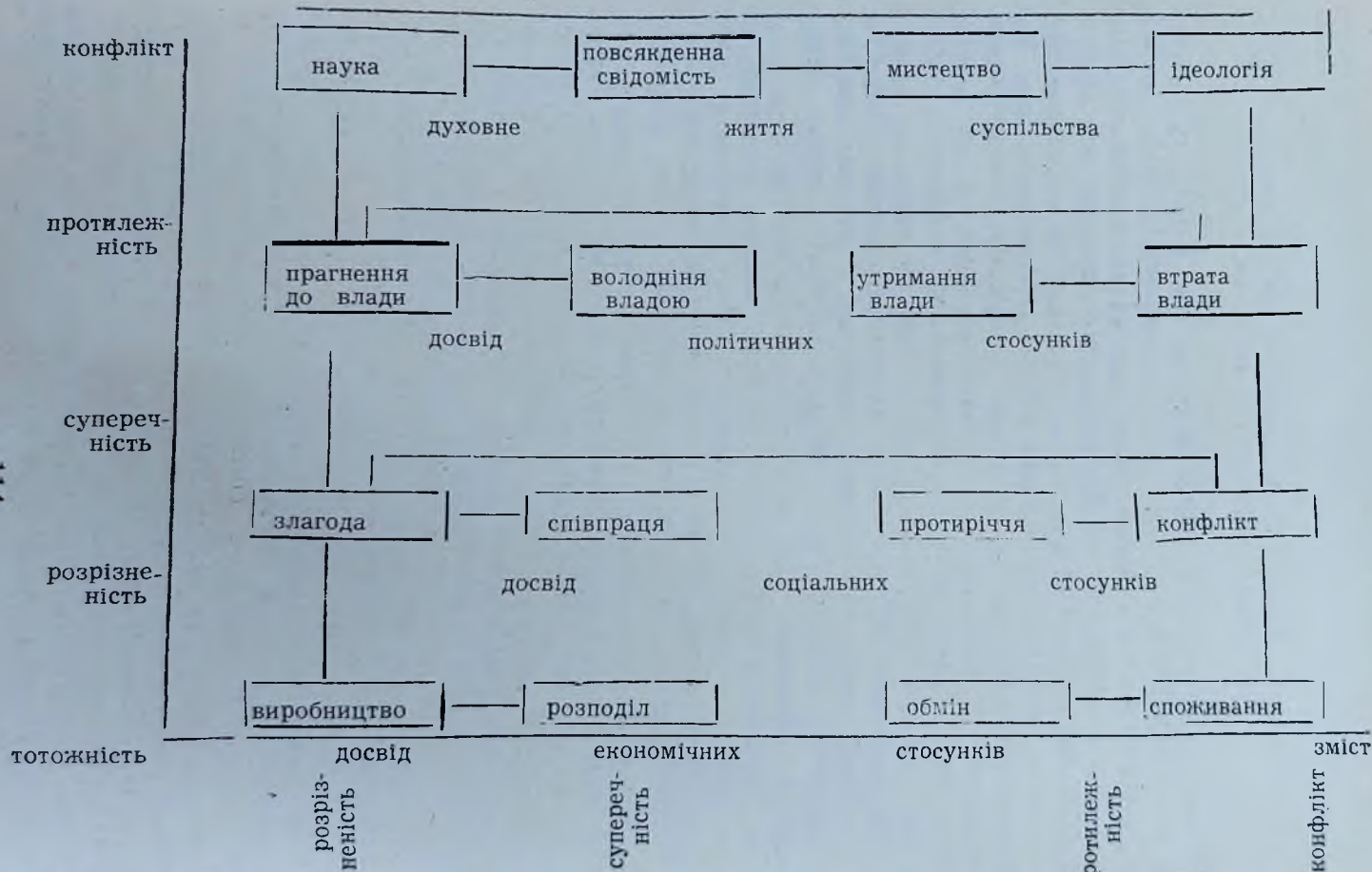
Як впливає з мал. 1 емоційна складова ж змістовним компонентом оцінювальної функції, а логіка — це її форма. Протиріччя між ними є рушійна сила всієї функції як системи. Таке протиріччя може проходити декілька етапів: тотожність, розрізнення, суперечність, протилежність та конфлікт. Це дозволяє побудувати відповідні моделі кожного з етапів оцінювальної діяльності. Оскільки емоційний досвід є відбиттям набутого людством соціального досвіду, то виникає потреба побудувати також і відповідну модель такого досвіду. Таким чином ми будемо аналізувати дві моделі: 1) модель емоційного досвіду людства; 2) модель соціального досвіду людства. Вони є значним спрощенням дійсності, оскільки являють собою наукові абстракції. Але без них зовсім неможливо розкрити зміст оцінювальної функції як такої. На жаль, в межах невеликої статті неможливо розкрити весь процес побудови та аналізу відповідних моделей. Тому зупинимось лише на найбільш суттєвих його рисах. Модель набутого соціального досвіду теж багатопверхова, як і модель емоційної складової оцінювальної функції історичного мислення. Ця модель також складається з чотирьох рівнів: досвіду економічних стосунків у суспільстві, досвіду соціальних та політичних відносин та духовного життя суспільства. Точно так же як і емоційна модель вона рухається в протиріччі між змістом та формою. Причому це протиріччя проходить ті ж стадії розвитку, що і раніше. Тому в найбільш загальному вигляді модель набутого людством соціального досвіду має такий вигляд (мал. 2).

форма

духовне життя суспільства
досвід політичних стосунків
досвід соціальних стосунків
досвід економічних стосунків

Мал. 2. Соціологічна складова оцінювальної функції історичного мислення.

Оскільки ці моделі є відображенням одна одної, то закономірності функціонування однієї з них властиві і іншій. Досвід економічних стосунків відбивається в утилітарно-практичній оцінці. В межах соціологічної моделі досвід економічних стосунків може бути описаний такими категоріями як «виробництво», «розподіл», «обмін», «споживання». Їм відповідають такі поняття утилітарно-практичної оцінки: «корисне», «безкорисне», «нешкідливе», «шкідливе». Соціальні стосунки у суспільстві можуть бути описані такими категоріями як «злагода», «співпраця», «протиріччя», «конфлікт». Такі стосунки в межах емоційної моделі втілюються в категоріях естетики: «трагічне», «прекрасне», «потворне», «комічне». Стосовно політичних стосунків треба сказати, що вони являють собою певне ставлення соціальних груп чи політичних партій до державної влади, їх можна досить умовно описати такими поняттями як «прагнення до влади», «володіння владою», «утримання влади», «втрата влади». Вони відбиваються в повсякденному житті в категоріях моралі: «піднесене», «добро», «зло», «низьке». При всьому своєму різнобарв'є духовне життя суспільства в межах соціологічної моделі може бути описане в таких поняттях «наука», «повсякденна свідомість», «мистецтво», «ідеологія». Йому відповідає рівень теоретичної оцінки емоційної моделі, а саме такі поняття як «істина», «знання», «незнання», «мана». Як вже зазначалося вище в межах статті немає можливості описати всі дослідницькі операції, тому зупинемося лише на аналізі отриманих результатів. Відповідні зв'язки між категоріями обох моделей показані на мал. 3 та 4. Співставлення обох малюнків та їх порівняльний аналіз свідчать, що в межах емоційної складності розвиток оцінювальної функції історичного мислення починається на утилітарно-практичному рівні з категорії «корисне». Потім така діяльність переходить на естетичний рівень та відбивається в понятті «прекрасне». Далі розвиток оцінювальної функції відбувається в категорії «добро» на моральному рівні. І нарешті, цей напрямок завершується на теоретичному рівні категорією «істина». Але після досягнення категорії «істина» на теоретичному рівні починається зворотній рух оцінювальної діяльності. «Істина» перетворює-

Мал. 4. Найбільш загальні зв'язки в емоційній моделі оцінювальної функції історичного

протилеж-
ність

логіка, тобто
форма

тотожність

розріз-
неність

супереч-
ність

розрізне-
ність

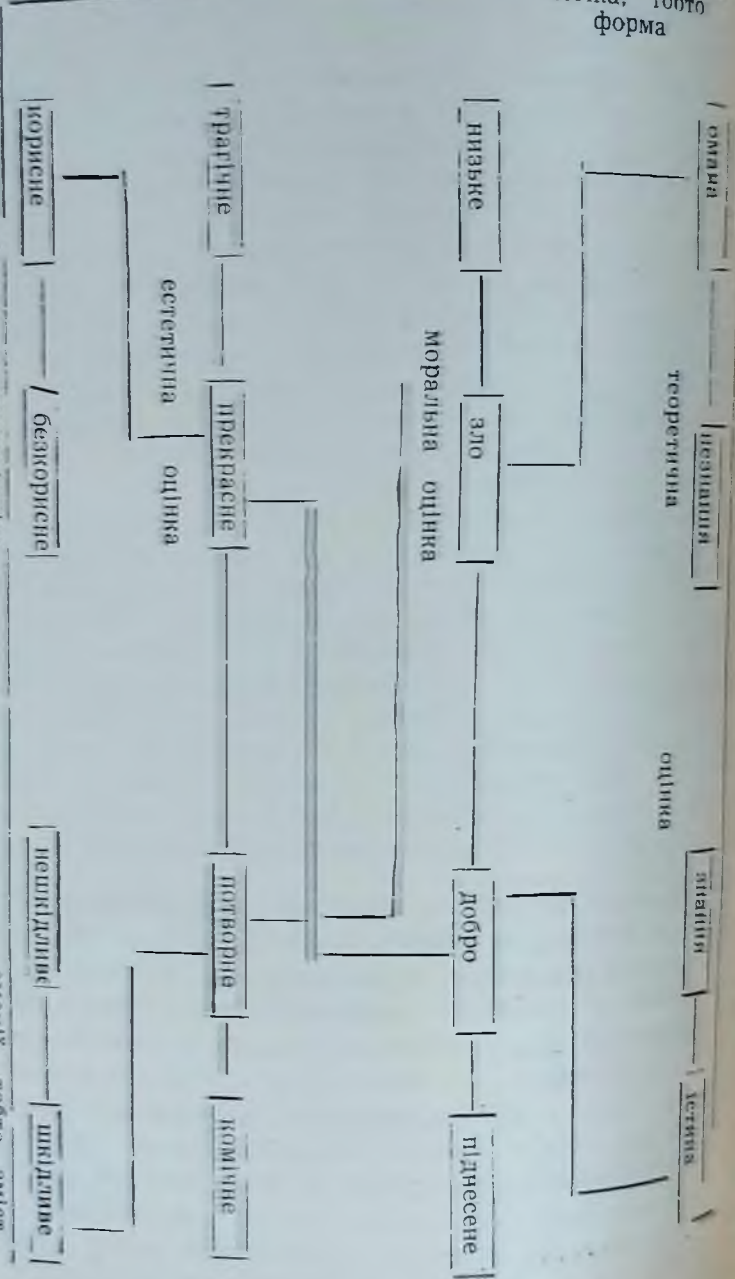
супереч-
ність

протилеж-
ність

конфлікт

утилітарно-практична оцінка

емоц. тобто зміст

ється в «оману». Потім оцінювальна функція проходить ті ж стадії, що і напередодні, але в зворотному напрямку: від теоретичного через моральний та естетичний до утилітарно-практичного рівня. При цьому має місце такий зв'язок категорій: «омана», «зло», «потворне», «шкідливе». Крім того порівняння рівнів духовного життя суспільства та теоретичного рівня оцінювальної функції свідчить, що в найбільш розвиненому вигляді «істина» опинилася в «ідеології», «знання», в «мистецтві», «наука», в «омані», а повсякденна свідомість характеризується «незнанням». Саме в таких межах розвивається оцінювальна функція історичного мислення як цілісне педагогічне явище.